

İMAN'DA İKRÂR KAVRAMI

-The Concept of Ikrar in Faith-

Prof.Dr.Temel YEŞİLYURT

Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Osman ORAL

Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kelam A.B.D. Doktora Öğrencisi

Özet : İman tanımlarında “tasdik”, “ikrâr” ve “amel” kavramları yer alır. Tasdik kalbe, ikrâr dile, amel de organlara atfedilir. İman'da teorik ve pratik boyutun varlığına işaret eden bu kavramlarla yapılan iman tanımları “tasdik”, “tasdik+dil ile ikrâr”, “tasdik+dil ile ikrâr+amel” şeklinde özetlenebilir. Bu tanımlarda ön plana çıkan şey, inanç esaslarını kalben doğrulama (tasdik), bu doğrulamayı dil ile ifade etme (ikrâr) ve fiillerle gerçekleştirmedir (amel). Buna göre, iman ile küfrü belirleyen başlıca ayıraç kalbin tasdikidir. Ancak kalbin tasdiki, insanlar tarafından bilinemediğinden ikrâr ve bu ikrârı gösteren dinî görevleri yerine getirmek, kalpteki imanın varlığının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu makalede ikrâr kavramının anlamı, ikrâr'ın iman ile ilişkisi ve önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler; İman, Tasdik, Kalb ile Tasdik, İkrar, Dil ile İkrar,

İkrâr'ın Tanımı

İkrâr, (الاقرار) قَرَّرَ kökünden “söyleme, bir şeyi bildirme, haber verme, yerine getirme, benimseme, onama, kabul, tasdik, hakkı itiraf etmek, karar vermek ve sabit kılmak, mukarrer kılmak”¹ manalarına gelir. İstilahta ise ikrâr, kalpte bulunan iman, tasdik veya marifetin dünya hayatında bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesi, hareketlere yansıtılması ve gösterilmesidir. Yani doğrulanan ve tasdik ifade eden kalpteki inancın sözlü olarak dışa vurulmasıdır. Diğer bir deyişle “dil ile

¹ Râğıb el-İsfehani, *Müfredat*, Beyrut, trs. s.25-26; Cürcânî, Ali b. Muhammed (816/1413), *Kitabu't-Ta'rîfât*, İst,1283, s.40, İbn Manzûr, *Lisanul Arap*, Beyrut, 1976, 13/21-23: Âsım Efendi. *Kamus*, Bahriye Matb, İst,1305, 4/548-549; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ank, 1984, s.507; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst,2000,1/177-8.

ikrâr ederek İslama, sulha girme ve savaş halini terketme"² demektir. Demek ki böyle bir kimse mümin olarak tanınır, müslüman muamelesi görür, ölünce de cenaze namazı kılınır, müslüman mezarlığına defnedilir. Eğer bir kimse inancını diliyle ikrâr etmezse ona, müslümana özgü bu tür hükümler uygulanmaz.

İslâm hukukunda ikrâr bir delil sayılmıştır. İçteki iradeyi ifade eden bütün vasıtaların başında söz vardır; içteki iradenin birinci derecedeki ifade vasıtası sözdür. Söz/ikrâr şeklindeki beyan en sağlam dayanaktır.³ Fıkıhta ikrâr, "bir kimseye diğerinin kendisinde olan hakkını haber vermesi"⁴ dir. Etkisi yalnız ikrârda bulunanla sınırlı kalan eksik bir delildir. Onu töhmetten kurtarır ve haber verilen konuda mülk sâbit olur. İkrâr ile beraber şahitlik ise bütün insanlar hakkında sabit mutlak bir delil olup *beyyine* ⁵ adını alır.⁶ Bir işçinin, işverenin hanımıyla zina etmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), Üneys (r.a)'i bu kadına göndererek: "Eğer

² Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b.Ömar b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmi, (v.538/1144), *Keşşaf an Hakâikî-tenzil*, Beyrut,1947, 3/127.

³ Bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İst, 1982, 2/62.

⁴ Bkz. Abdullah Yeğîn, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, İst, 1978, s.262; Bkz.A.Nedim Serinsu, *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Din Öğretimi Gn.Md.lüğü, Ank, 2009, İkrar maddesi, 1/164.

⁵ **Beyyine**; Ayırmak, ayrılmak, uzaklaşmak ve uzaklaştırmak anlamındaki "beyn" veya açık-seçik olmak, açık-seçik hale getirmek anlamındadır. "Beyân" kökünden gelen "beyyine" apaçık delil, hüccet, kesin belge demektir. Bir davayı açıkça ispat eden, kendisi açık, başkasını açıklayıcı delildir. Bkz. <http://www.diyaret.gov.tr/dini-terimler>.

⁶ Bkz.es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed (v.490/1097), *el-Mebsût*, Mısır,1331,17/184; Bkz.İbn Âbidîn, Muhammed Emin b.Abidin (v.1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ala şerhi'd-Durril-muhtar*, Kahire,1307,4/203, 467; İslam Hukukunda kavli tasarruflardan olan ikrâr, dil ile zorlama/ikrah olmadan itiraf etmek, gerçeği söylemektir. İkrar, açık sözlerle veya delâlet yoluyla olabilir. Yazıyla ikrârda bulunmak da geçerlidir. Mecelle 1606.maddesinde şöyle geçer: "*Kitabetle yani yazı ile ikrâr lisan ile ikrâr gibidir*" Mecelle 1575.maddesinde ise şöyle geçer: "*İkrarda mukarrın (ikrâr edenin) rızası şarttır. Binaenaleyh cebr ve ikrah ile vaki olan ikrâr sahih olmaz.*" Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/155. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslami özel hukuk (medeni hukuk) kuralları kodeksidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım yüzyılında şer'i mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Bir giriş 16 bölümden oluşur ve 1851 madde içerir. Bkz. Dr. Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, (1973).

*suçunu ikrâr (itiraf) ederse, ona recm cezasını uygula*⁷ der ve had cezasının uygulanmasını ikrâra bağlar. Hadis usûlü ilminde ise ikrâr, muhaddisin kendisine okunan hadisleri kabul etmesine denir. Şeyhe okunan hadisler, okuyan kimsenin (karinin) şeyhten icazeti yoksa rivâyet edilemez. Ancak şeyh o hadislerin o kari tarafından kendisine okunduğunu ikrâr ederse o zaman kârinin o hadisten rivayet etmesi mümkün hale gelir. Şeyhin kendisine okunan hadisleri dikkatle dinlemesi onun ikrârı yerine geçer. Bununla birlikte kari, hadis okumayı bitirince kemâ kara'tu aleyke/sana okuduğum gibi değil mi? der de şeyh ikrâr ederse daha uygun olur.⁸

İkrâr kavramı kelâm ilminde “*benimsenen inancın dille ifade edilmesi*”⁹ dir. İkrâr, dil ile tasdiktir (*kavli tasdik*). Kişinin bir başkasına bir haber, bir hüküm hakkında duyurabileceği bir konuşma ile “bu böyledir, söylenenler hak ve doğrudur, inandım, kabul ettim” diye söylemesi şeklinde olur. Bir başka ifadeyle, herhangi bir şeyin doğru ve gerçek olduğunu kendisi ve başkası duyacak şekilde onu söz şeklinde söylemesidir.¹⁰ İkrâr; dilde Kelime-i şehadetin getirilmesi, Allah’ı bilme (*marifet*) ve Allah’ı ikrâr ile Rasûlü bilme ve O’nun Allah’tan getirdiği vahyi de ikrâr etmesidir.¹¹ Kelamcıların yaptıkları iman tariflerinde kalb ile tasdiğe “Kelâm-ı Nefsi” denirken, dil ile ikrâr eden tasdiğe başkasına bir şey duyurduğundan “Kelâm-ı Lafzi” denilir.¹²

⁷ Buhâri, Ebû Abdullah (256/870), el-*Camiu’s-Sahih*, İst,1981, Şurût, 9, Eymân, 3, Hudûd, 30, 46, Vekâle, 13, Müslim, Ebû’l Hüseyin Müslim b. el-Kuşeyri, *Sahih*, Çağrı, İst-1981, Hudûd, 25; Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, İst, 1981; Hudûd, 5, 8.

⁸ Bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Usulü*, M.Ü.İlahiyat Vakfı Yay, 2011, s.67 vd. Bkz. İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, 1/515.

⁹ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam, İst, 2010, s.147.

¹⁰ Râğıb el-İsfehani, *Müfredat*, s.25-26; İbn Manzûr, *Lisanul Arap*, 13/21-23: Âsım Efendi (v.1236/1820), *Kamus*, IV, 548-549; Elmalılı M.Hamdi Yazır, *Hak Dini*, s.177- 178; Dr.Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, (Tevhid ve İlm-i Kelam), İst, 1979, s.152.

¹¹ W.M.Watt, *The Formative Period of İslamic Thought*, (Çev:E.R.Fığlalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri), Ank-2010, s.183.

¹² Bkz. es-Sabuni, *Maturidiye Akaidi*, (Terc. B.Topaloğlu), Ank, 1995, s.172. Kelamcıların yaptıkları diğer tasdik şekilleri de şöyledir: Tasdik edilerek inanılan şey, görülen ve bilfiil mevcut olan bir şey ise, bu tasdike "tasdik-i şuhûdî", gözle görülmediği halde, varlığına delâlet eden bir delil veya eser vasıtasıyla biliniyorsa, bu gibi tasdiklere de "tasdik-i gaybî" denir. (Bkz. es-Sabuni, *Maturidiye Akaidi*, s.172)

Dilciler tasdiki “kalb, dil ve amel ile yapılan” olarak üçe ayırırlar. Dil ile yapılan tasdik de hakiki ve zahiri olmak üzere iki türdür. Hakîkî anlamda dil ile ikrâr, kalb ile de tasdik edilir. Yani dil ile kalb tasdikte birleşir. Böyle bir tasdike sahip olan kimse, hakîkaten inanmış bir "mü'min"dir. Aksi durumda ise dil ile tasdik olunan, kalp ile tekzip olunur. Yani dili ve zahiri başka, kalbi ve batını başkadır. Kalbi, dilinin söylediğini inkar ve reddetmektedir. Bu gibi zahiri tasdik sahiplerine, dinî literatürde "münâfik" adı verilir. Bunlar zahiren mümin; hakîkatta ve Allah katında kafir sayılırlar.¹³ Kelâm âlimleri Kur’ân’da imanın farklı anlamlarda kullanıldığını belirtirler.¹⁴ Kur’ân’da imanın beş farklı anlamda kullanıldığını zikreden İbnü'l-Cevzî (v.597/1201) de iman kavramının muhtevasına dilin ikrârını da ilave eder.¹⁵ Bu bağlamda iman kavramında “dil-in ikrârı” manasını da içerdiği anlaşılır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kelâm ilminde önemli olduğu kadar fıkıh ve hadis usulü ilimlerinde de ikrârın önemli bir yeri vardır. Hadis usulü ilminde ikrâr, muhaddisin kendisine okunan hadisleri kabul etmesine denirken, İslam hukukunda ise ikrâr bir delil kabul edilir. İkrâr ile beraber şahitlik ise bütün insanlar hakkında sabit mutlak bir delil olup *beyyine* adını alır. Kelâm ilminde ikrâr kavramı benimsenen inancın dille ifade edilmesidir. Kalpte bulunan iman, tasdik veya marifetin dünya hayatında sosyal hayatta bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesi, hareketlere yansıtılması ve gösterilmesi yani doğrulanan ve tasdik ifade eden kalpteki inancın sözlü olarak dışa vurulmasıdır.

¹³ Bkz. Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber (İmamı Azam'ın Beş Eseri)*, çev. Mustafa Öz, İst, 1981, s.76-77; *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, s.436-438; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 179.

¹⁴ Bkz. Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Kitabu't-temhid li kavaidi't-tevhid* (Çev.Hülya Alper, *Tevhidin Esasları*), İst, 2010, s.143 vd, Bkz. Nesefî, *Bahru'l kelam fi akaidi ehli'l-İslam*, (Çev.Cemil Akpınar, *İslam İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farkları*), Konya, trs. s.79 vd. Bkz. A.Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi, Tevhid ve İlm-i Kelam*, İst, 1979, s.151-152.

¹⁵ Bu manalar şunlardır: Tasdik, sadece dilin ikrârı, tevhid, peygamberi onaylama ve namaz. Bkz. Ebu'l Ferec İbnü'l-Cevzî, (v.751/1350), *Nüzhetül-uyûn en-nevâzir fil-vücûhi ven-nezâir*, Beyrut, 1985. s.145-146.

Âyet ve Hadislerde İkrâr

Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyette¹⁶ hatalarını dile getiren (itiraf) bir grup sahâbîden söz edilmekte, bir başka âyette de kişinin kendisi, ana babası ve akrabası aleyhine bile olsa Allah için şahitlik edip doğruyu, gerçeği söylemesi gerektiđi¹⁷ belirtilmektedir.

Al-i imran suresi 81.âyette: *قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ قَالُوا أَفَرَأَيْتُمْ* bunu ikrâr ettiniz mi? sorusuna “İkrâr ettik” diye kesin söz verdiler, buyrulur. Burada ikrâr “kalben geçen tasdik dille söylenmesi ve söz verilmesi”¹⁸ anlamında geçer. Bakara suresi 84. âyette ise *ثُمَّ أَفَرَأَيْتُمْ* ifadesinde ikrâr, “dil ile söylemek” anlamındadır. Bakara suresi 136. âyetinde “قُولُوا (Deyiniz)” lafzı da “Dil ile ikrâr ediniz” manasını taşır. Maide 41. âyetteki; *قَالُوا أَمَّا بِأَفْوَاهِهِمْ* ağızlarıyla inandık diyenler” tabirinin kalben değil de sadece dil ile söylemenin gerçek iman olmadığından üzücü bir durum söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Yukarıdaki âyetlerde ikrâr kavramı “dil ile söylemek, kalpte geçen tasdik veya kararın söz ile dile getirilmesi” manalarında kullanıldığından söz edebiliriz.

Hadislerde de ikrâr kavramı geçer. Sahâbîlerden Ammâr b. Yâsir (v.37/657), Kureyş müşriklerinin ağır baskılarına ve ölüm tehditlerine dayanamayarak kalben inanmakla birlikte, müslüman olmadığını, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in dininden çıktığını diliyle ikrâr edip söylemiş, bu olay hakkında âyet nâzil olmuş,¹⁹ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, kalbinde iman olmakla beraber zorlamayla (ikrâh) imanının olmadığını söyleyen kişinin cehennemde kalmyacađını²⁰ bildirmiştir. İman, İslam ve İhsan'ı anlatan hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.)'in verdiği cevaplara Cebrâil (a.s.) “Doğru söyledin” diye ikrâr edip tasdiklemiş,²¹ kelime-i şehâdeti ikrâr etmediğini belirten bir kişiyi öldürmeyi isteyen sahâbiye Hz. Peygamber (s.a.s.) izin

¹⁶ Bkz. Tevbe 9/102.

¹⁷ Bkz. Nisâ 4/135.

¹⁸ Bkz. Mâturîdî, Ebû Mansur, *Tefsiru'l Mâturîdî*, Kahire-1971, 2/514-5.

¹⁹ “Kalbi imanla dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan kimse hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse ve kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır. Onlar için büyük bir azap vardır” Nahl,16/106.

²⁰ “Kalbinde buğday, arpa ve zerre ölçüsü iman olduğu halde “Allah'tan başka Tanrı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir” diye ikrâr eden kimse cehennemden çıkar” (Buhârî, İmân 33;Tirmizî, Cehennem 9)

²¹ Bkz. Buhari, İmân 2-3; Müslim, İmân 1, Nesai, İmân 6; Tirmizi, İmân 4.

vermemiş,²² diğer bir rivâyette de kafirler için “Ne zaman dilleriyle ikrâr ederlerse can ve mal güvenliğine sahip olurlar”²³ diyerek ikrârın önemini vurgulamıştır.

Sonuç olarak âyet ve hadislerde de ikrâr kavramı “söyleme, bir şeyi bildirme, haber verme, yerine getirme, benimseme, onama, kabul, tasdik, hakkı itiraf etme, karar verme, mukarrer kılma” sözlük manasında olduğu gibi geçer. İçteki iradeyi ifade eden bütün vasıtaların başında söz vardır; içteki iradenin birinci derecedeki ifade vasıtası sözdür. Bu bağlamda kalpteki imanın dışa vurulmasının önemi âyet ve hadislerde önemle dile getirilmektedir. Buna göre kalbindeki tasdiği dil ile ikrâr eden kişinin Allah katındaki durumu insanlarca bilinemese bile insanlar nezdinde mümin olarak kabul edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Âyet ve hadislerde ikrâr kavramının geçmesi sosyal ilişkilerde insanın konuşmasının ve sözün önemi, daha da güzel anlaşılmaktadır.

İmânın Rükünleri ve İkrâr'ın Önemi

İmân, "emn" veya "eman" kökünden türemiş bir mastardır. “Bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven verip güvenlikte olmak, şüpheyi yer vermeyecek biçimde içten ve yürekte inanmak”²⁴ tır. İstilahta imân; “Allah’a ve Hazreti Peygamber’in getirdiği kesin olarak bilinen hükümleri tasdik etmek, onun

²² Hz. Peygamber (s.a.s.) ashabıyla otururken bir adam gelerek gizlice bir şeyler fısıldadı. Ne gibi bir sır tevdi etmişti bilmiyorduk. Nihayet Hz Peygamber (s.a.s.) onu açıkladı. Meğerse o zat, münâfiklardan birini öldürmek için izin istiyormuş. Adama: "Peki o Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi bulunduğuna şahadet etmiyor mu?" diye sordu Adam: "Hayır o şehâdeti **ikrâr** etmiyor" dedi. Hz Peygamber: "Namaz kılıyor mu" diye sordu Adam: "Hayır namaz da kılmıyor" deyince, Hz Peygamber (s.a.s.): "*Allah'ın öldürmekten beni men ettiği kimseler işte böyleler!*" buyurdu. Bkz. Malik b. Enes, (v.179/795), *Muvatta*, İst-1981, Kasru's-Salat 84.

²³ "*İnsanlar Allah'tan başka Tanrı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir diye ikrâr edinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse can ve mal güvenliğine sahip olurlar.*" (Buhârî, Cihâd 102; Müslim, İmân 8; Ebû Dâvûd, Cihâd 104)

²⁴ Bkz. Ragıb Isfehâni, *Müfredât*, Emn Maddesi, s.25; Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût,1995, 13/21; Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1987, s.1518.

haber verdiği Şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak”²⁵ tir.

Kur’ân-ı Kerîm’de iman kavramı 800’den fazla yerde geçer. İman etmeyi ve inananları nitelemek için "*doğru söylemek*" anlamındaki sıdk kökünün, ayrıca kalbin iman sayesinde huzura kavuşmasını ifade etmek için "*Őüpheden uzak olarak bilmek*" mânasında yakın (yakîn) kökünün türevleri²⁶ ve "*huzur bulmak, güven duymak*" anlamındaki itmi'nân kavramı²⁷ kullanılır. İmân kavramı, “insanın bir Őeye, iç dünyasında, kuşkuyla yer kalmayacak kesinlikte inanması; güvenmek, doğrulamak, boyun eğmek ve hükmünü kabul etmek”²⁸ tir. İman, bireyin kendi kendisiyle bir iç tutarlılığa sahip olması ve aynı tutarlılığın aile ve toplum yaşantısında da sürdürülmesini ister.²⁹ İman; suje/mü’min ile obje/Tanrı arasındaki bir ilişkidir veya Tanrı’nın iradesinin beşerî alana bir yansıması olan vahye, süjenin bir cevabı bir kanaati bunun da ötesinde bilgi ve onayından ibarettir. Bir Şekilde kesin olarak doğrulanmış objenin, suje tarafından onaylanması (tasdik) ve bu onayını sözlü olarak dışa yansıtılması/ ikrârdır.³⁰

İslâm itikad ekolleri tarafından iman farklı Őekillerde tanımlanmıştır. Hâricîlere göre imân, “*hem fil-i kalb, hem fîl-i lisan ve hem de fîl-i cevârihtir. Kalben tasdik, lisanen ikrâr, amelen tatbik*” tir. Bunların üçü birden rûkn-ü imândır (*önemli vazgeçilmez parçasıdır*). Bu rûkûnlerden birini yerine getirmeyenden imân kalkar ve bu kimselere mü’min denmez.³¹ Mu’tezile ekolüne göre ise, imân, “*hem*

²⁵ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber (İmamı Azam'ın Beş Eseri)*, çev. Mustafa Öz, İst, 1981, 62; Bağdadi, Ebu Mansur Abdulkahir b. et-Temimi, *Usulu'd-Din*, İst, 1346/1928, s.247 vd.; Cüveyni, Ebu'l Meali Abdülmelik, *Kitabu'l İrşad*, Beyrut, 1416/1996, s. 333.

²⁶ Bkz. Bakara 2/4; Mâide 5/50.

²⁷ Bkz. Bakara 2/260; Ra'd 13/28.

²⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s.1518; Taftazânî, Saduddin, *Şerhu'l-Mekâsîd*, Beyrût, 1989, 5/175.

²⁹ Bkz. Temel Yeşilyurt, “*İslam, İman ve Fundamentalizm*” Kelam Araştırmaları-2:2 (2004), s.87,

³⁰ Bkz. Temel Yeşilyurt, “*Kuşkuyu Dışlayıcı Bir Süreç Olarak İman*”, F.Ü.İ.F.D. Sayı:2, s.538-39.

³¹ Bkz. Şehristani, *Milel*, 1/134; Bkz. E.Ruhi Fığlalı, “*Hariciler*”, D.İ.A, s.169 vd.; Bkz. Azmi M.S. es-Salihi-Mustafa Öz, “*Hariciler*”, D.İ.A. c.16. s.175; Bkz. Watt, W.M. (Çev.E.R.Fığlalı, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*), Ank, 2010, s.11 vd; Bkz. Selim Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, Diyanet Yay, Ank, 2010, s.42-43; Bkz. Ebu

kalbin hem dilin hem de diğer âzâların fiili”dir. Ameli terk eden ve sadece iman sahibi olan bir kimsenin âhirette durumu kötü olacaktır. Bu sebeple onlar imanı, ikrâr, bilgi ve amel diye tanımlamışlardır. Mutezile kendi akılcı sistemi icabı imana bilgiyi de katmıştır. “İnsan, dil ile ikrâr etmek, iyi amellerde bulunmak ve aklı ile İslâmın temel prensipleri olan Allah ve peygamber fikrine ulaşmak suretiyle gerçek imanı bulmuş olur.”³² Kerramiye mezhebine göre; iman, sadece dil ile ikrârdan ibarettir. İmanın rûknü bir tanedir, o da sadece dil ile ikrârdır. Kalbiyle küfreden, diliyle bir yaratıcının varlığını, kitapları, peygamberleri ve imanın diğer rûkûnlerini ikrâr eden, bu söylemiyle gerçek bir mü’mindir. Kerramiye, “Hz. Peygamberin, Onun ashabının ve daha sonrakıların zamanında, bir kimse, Kelime-i Şahadet’i dili ile söyleyince, onun Müslüman olduğuna hükmedilir ve kalp ile tasdik edip etmediği araştırılmazdı”³³ diyerek görüşünü delillendirir. Özetle Mürcie ve Kerramiye mezhepleri imanı sadece dil ile ikrâr’dan ibaret görürler.³⁴

Ebû Hanife (v.150/767)’ye göre iman; dil ile **ikrâr**, kalp ile tasdiktir. Sadece **ikrâr** ya da sadece tasdik iman olmaz.³⁵ Çünkü sadece ikrâr iman olsaydı, bütün münâfiklar mümin olurdu. Eğer sadece tasdik iman olsaydı, o zaman bütün kitap ehli mümin olurdu. Başka bir ifadeyle iman; tasdik, marifet, yakîn, ikrâr ve İslâm’dır. Esasında tasdik, marifet, ikrâr, İslâm ve yakın birbirlerinden farklı olsa da bunların hepsi iman manasında kullanılabilen kavramlardır.³⁶ Yüce Allah’ın Rab olduğunun tasdik ile ikrâr edilmesi, kesin inancı ve bilgisidir. Birisine ey insan, ey adam ya da ey falanca denmesi gibi bütün bunlar, farklı lafızlar olmasına rağmen manaları aynıdır. Söyleyen kimse, bu kelimelerle aynı manayı kasdettiği halde farklı isimlerle seslenmiş olmaktadır.³⁷ Ebû Hanife (v.150/767) imanın tasdik, marifet, yakîn, ikrâr ve İslâm terimleriyle eş anlamlı olduğunu söylemekle birlikte³⁸ asıl

Ubeyd Kasım b. Sellam el-Bağdadi (v.224/838), *el-İman ve me’alimuhu ve sunenuhu ve derecatuhu* (çev. Sönmez Kutlu, *Kitabu’l-İman*), Ank, 2002, s.209.

³² Bkz. Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usul-i Hamse*, Kahire, 1384, s.566. Bkz. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslamiyyin*, s.179

³³ Bkz. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslamiyyin*, s.279; el-Cüveynî, *Kitabu’l-İrşad*, s.319 vd; Nesefî, *Bahru’l-Kelam*, s.79.

³⁴ Bkz. Eş’arî, *Makalat*, 1/130; Bağdadi, el-*Fark*, 92, 112.

³⁵ Bkz. Sabunî, *Mâturidiyye Akaidi*, 180 vd; Ebu’l-Muin en-Nesefî, *Kitabu’t-Temhid* (Tevhidin Esasları, çev. H.Alper), s.143 vd.

³⁶ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü’l-Ekber*, s.74.

³⁷ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve’l-Müteallim*, s.19.

³⁸ Bkz. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü’l-Ekber*, s.74.

yerinin kalp olduğunu da belirtir. Bireyin aşkın alanla ilişkisi olan imanı tanımlarken başvurulan *tasdik teorisi* ilk anlatımını Ebû Hanife (v.150/767)'de bulmuş ve ona dayalı olarak meşhur olmuştur. Daha sonra hem Eş'ârî hem de Matürîdi ekollerine mensup pek çok düşünürün, tasdik teorisini büyük ölçüde Ebû Hanife'ye dayalı olarak açıkladıkları görülmektedir. Aslında bir anlamıyla imanın tahlili, dinî bağlamda *ideal bir bilinç* düzeyinin analizine dönüşür. Bu nedenle iman bu ideal görüntüsüne, *bilgi-tasdik-ikrâr* uzlaşısına dayalı bireyin tüm hayatını kuşatan bir amelle kavuşabilecektir. Bu anlamda *tasdik*, imana teorik bir temel sağlarken, *vicdan/kalp* ise bu düşünceyi teorik bir bilinç ve yaşanan bir tecrübeye dönüştürür. Bu düşünsel ve bilinçsel tutumu ilan eden ve başkalarını da buna davet edense, (ikrâr) sözdür.³⁹

Ehl-i Sünnet'ten Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî (v.330/942), "*dil ile ikrâr*"ı ve "amel"i imânın esas rükünleri olarak kabul etmemiş, imânı "tasdik" olarak tarif etmiştir.⁴⁰ Ebu Hanife (v.150/767) ve onu izleyen el-Pezdevî (v.482/1089), es-Serahsî (v.490/1097) ve el-Beydâvî'ye (v.1098/1687) göre, iman; kalbin tasdiki ve dilin ikrârıdır. Çünkü dilsizlik veya küfre zorlanma gibi bir özür olmadığı halde, imanın söz veya davranışla açığa vurulmaması, kişi hakkında belirsizlik meydana getirir. Nitekim Maturidi (v.333/944)'nin de, kalble tasdik'in gizli bir iş olması sebebiyle dünyevî hükümlerin uygulanabilmesi için, dil ile ikrârı gerekli görür. Bir kimse, kalbinde tasdik olduğu halde, dili ile ikrâr etmiyorsa, Allah indinde mü'mindir. Fakat, bilemedikleri için Müslümanlar nazarında kâfirdir. Ona, Müslümanlara yapılan muamele yapılmaz. Maturidi (v.333/944)'ye göre ikrâr, imanın yapısı içinde olması gereken bir şart değil, kişinin mü'min olduğunun bilinmesi için gerekli bir şarttır.⁴¹ Bir kimse malum olan şirk itikadının hilafı olan tevhidi ikrâr ettiği zaman İslâm'a girişine hükmolunur. Çünkü gerçek itikadını (Kalbi durumunu) tesbit etme imkanımız yoktur. Neyi ikrâr ettiğini duyarsak, o inançta olduğuna hükmederiz. İmanın asli rüknü kalbi tasdiktir. İslâmî bütün hükümleri kalben tasdik eden kimse mü'mindir. Dünya ahkâmının icrası açısından zaruri olan rüknü ise; dil ile ikrâr etmektir. Eğer bir kimse kalben tasdik eder; bu tasdiki dili ile ikrâr etmezse, hali insanlarca meçhul kalır. Tabii dil ile ikrâr için herhangi bir ehliyet arızası (Dilsiz olma ve zorlama, ikrah gibi) bulunmamalıdır. İkrâr bir delil olmasaydı, Allah

³⁹ Temel Yeşilyurt, "*Ebu Hanife'nin İtikadi Düşünce Sisteminde "Yorumun Evrenselliği/Kapsamlılığı" Sorunu*", Kelam Araştırmaları Dergisi 2:1 (2004), s.53.

⁴⁰ Bkz. Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî, *Kitâbu'l-Luma' fi'r- ve'l-Bida'*, Beyrut 1953, s. 75.

⁴¹ Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/274.

âyette,⁴² insanlardan bunu istemezdi.⁴³ Gazali (v.505/1111)'ye göre tasdik kendisine özgü bir yeri/mahalli vardır; bu hususi yer de kalptir, kalbin de olanın yansması da dil ile olur; bir bakıma "*lisan kalbin tercümanıdır*"⁴⁴ Demek oluyor ki dildeki ikrâr, iman, kalpteki tasdiği doğrularsa gerçek mü'min, değilse münâfık olur. Bir kişi ikrâr etmeden, imanını ortaya çıkarmadan ölürse durumu Allah bilir. Allah nezdinde mü'mindir. Tasdik eksikse ona göre muamele görür. Bu bağlamda ikrâr bir kişinin kendisi hakkında haber vermesidir.

Eşari kelamcılarının cumhuruna göre tasdik yanında ikrâr da gereklidir. Bu ikrârı bazen söz (kavl) ve itiraf, bazen şehadet *-kelime-i şehadet-* tabiri olmalıdır. Tasdik'in yeri kalptir, ikrârın mahalli de dildir. Kalpteki tasdik, dilde ikrâr ile vücut bulur. Kalpteki tasdik doğru olarak dille ikrâr edilirse, gerçek iman ortaya çıkar. Eğer kalpte küfür olup dilde ikrâr ile iman ettiğini söylese münâfıklık olur. Kalbinde iman olduğunu dil ile ikrâr edip şehadet ederse o zaman mü'min olduğu anlaşılır.⁴⁵ Fahreddin-i Razi (v.606/1209) de "Eğer kalben tasdik ve lisanen ikrâr meydana gelmişse, bu ikrâr da zorla değil, ihtiyarî olarak tezahür etmiş ise bunun sahibi ittifaqla mü'mindir"⁴⁶ demektedir. İmanı sadece kalbin tasdiki, sadece dilin ikrârı veya kalbin tasdikiyle beraber dilin ikrârı şeklinde tanımlayanlar imanın artma ve eksilme kabul etmeyeceğini ileri sürerlerken ameli imandan bir cüz sayanlar onun artıp eksilebileceğini düşünürler. İbn Hazm (v.456/1064)'ın yanı sıra Selef âlimleri imanının artıp eksilebileceği görüşünü benimsemiş,⁴⁷ âyetleri de zahiri mânada anlamışlardır.

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Pezdevi (v.482/1089) ve Serahsi (v.490/1097) gibi bazı âlimler şer'i iman, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr şeklinde tarif edip, kalb ile tasdiki "aslî rükün", dil ile ikrârı da "zaid rükün" kabul etmişlerdir. "Kavl-i Meşhur" diye şöhret bulmuş olan bu görüş sahiplerine göre imanın biri tasdik, diğeri de ikrâr olmak üzere iki rükünü vardır. Bu rükünlerden biri eksik olursa iman gerçekleşmez.⁴⁸ Maturidi ve Eş'ari kelamcılarının bir kısmı imanda ikrârı, imanın bir rükünü olarak

⁴² "*Siz ikrâr edip, peygamberlere iman ve yardım etmeğe dair ahdimi üzerinize aldınız mı? Onlar; biz ikrâr ettik, dediler*" (Âl-i İmrân, 3/81).

⁴³ Bkz. Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, s.20.

⁴⁴ Gazali, *İhyâ*, I/158.

⁴⁵ Bakıllani, *el-İnsaf*, s.85, 90.

⁴⁶ Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, 1/168.

⁴⁷ Bkz. Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ank, 2002, s.78-79.

⁴⁸ Bkz. Neseî, *Kitabu't-temhid*, s.146-7; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, s.214; Cüveyni, *el-İrşad*, s.397.

değil de sadece dünyevi hükümlerin uygulanabilmesi için bir Şart olduğunu söylemiŐler, kalbinde tasdik olduğu halde diliyle ikrâr etmeyen kimsenin –her ne kadar dünyada kafir muamelesi görse de- hirette Allah indinde mü’min olduğunu açıklamıŐlardır.⁴⁹

Araştırdığımıza göre EŞari kelimcilerine göre ikrâr imanın Őartı, tasdik ise rüknüdür. Maturidi kelimcileri ise imanda tasdik ve ikrârı birlikte caiz görürler.⁵⁰ Kalbin eylemi inanmak, dilin eylemi konuŐmak, elin eylemi tutmak, ayağın ki ise yürümektir. İman, kalbin ve dilin birer eylemidir. yetlerin⁵¹ te’vili de bunu doğrular. Hz. Peygamber de imanda ikrârın önemini vurgulamak ve kelime-i tevhidi söyleyenin, müslüman kabul edilmesi gereğine işaret için “Allah’ı ve Peygamberi”⁵² dili ile ikrâr ederse can ve mal güvenliği sağladığını belirtir. “İman ettik” demeyin. *Fakat boyun eğdik deyin*”⁵³ yetinden de dil ile ikrâr edilip kalb ile tasdik edilmeyen bir imanın yeterli görülmediğini de anlıyoruz.

Müslüman olduğunu söyleyen bir kimsenin, bu dünyada mümin kabul edilmesi ve İslam toplumundan dıŐlanmaması gerekir. Çünkü dünyada dıŐ görünüŐe ve ikrâra göre iŐlem yapılır. İten inanıp inanmadığını tesbit ise Allah’a mahsus ve ahirete ilişkin bir meseledir: “Size selam verene dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, sen mümin değilsin demeyin...”⁵⁴ yeti buna işaret eder. Gönülden inanmadığı halde, diliyle inandığını söyleyip ikrâr eden kişi –kalpteki inanç ve ikrârı bilinemediği için– dünyada müslüman gibi iŐlem görür. Fakat imanı bulunmadığı ve münâfık olduğu için âhirette mü’min olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir. Kalpler de olanı bilen Allah, insanları kalplerindeki Őeylerden dolayı, mümin ve kfir diye isimlendirmiŐtir. Biz de insanların, söyledikleri takrir, tasdik, tekzip ile mümin veya kfir olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁹ Bkz. A.Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi, Tevhid ve İlm-i Kelam*, s.151-152.

⁵⁰ Bkz. Maturidi, *Kıtabu’t-Tevhid*, s.368, Nesefi, *Kıtabu’t-temhid*, s.146-7; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, s.214; Cüveyni, *el-İrşad*, s.397.

⁵¹ Bkz. Nahl, 16/106; Tahrim, 66/4; Hacc, 22/35.

⁵² “İnsanlar Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir deyinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse, can ve mal güvenliğine sahip olmuŐ olurlar.” (Buhârî, Cihâd 102; Müslim, İmân 8; Eb Dvud, Süleyman b. EŞ’as (275/888), *Sünen*, İst-1981, Cihâd 104)

⁵³ قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلُومًا لَمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَخْلُ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ “Bedeviler “İman ettik” dediler. De ki: “İman etmediniz. (yle ise, “iman ettik” demeyin.) “Fakat boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize girmed...” (Hucurat, 49/14)

⁵⁴ Bkz. Nisa, 4/94.

Allah'a ve Rasulüne iman (*iman billahi ve resulihi*) anlamındaki tasdik, gizli ve açık olmak üzere ikiye ayrılır. Tasdikin görünmeyen kısmı, kalbin tasdiki ile oluşan ve itikat olarak isimlendirilen imandır. Görünen kısmına gelince, dilin ikrârı ile oluşan ve ikrâr ya da şehadet olarak isimlendirilen imandır.⁵⁵ İmanın gövdesi, dil ile ikrâr, kalp ile inanmaktır. Ameller ise öze ilişkin bir rükün olarak düşünülmeyp, olgun insan olabilmenin bir koşulu olarak düşünülebilir. İnsanın bir iç dünyası bir de dışa yansıyan yönü vardır. Allah-insan ilişkilerinde insanın mücbir sebeplerle de olsa bu iki dünyası uyumsuzluk göstermemelidir. Bugün 'kalp ile tasdik, dil ile ikrâr' şeklinde klişeleştirilen bu birlik, imanın özünü teşkil eder.⁵⁶ İmanın asıl mahalli kalptir, dil ile ikrâr kişinin insanlar tarafından mümin olarak kabul edilmesi yönüyle önemlidir. İkrâr, dini hükümlerin uygulanabilmesi için bir koşul olmaktadır.⁵⁷

İmanın aslî unsuru kalbin tasdiki olmakla birlikte kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilemediği için, kalpteki inancın dil ile söylenip açığa vurulması, o kişinin de dünyada bu söz ve ikrârına göre bir işleme tâbi tutulması gerekmektedir. Bu sebeple ikrâr, yani kalpte bulunan inancın dil ile ifade edilmesi, imanın bir parçası değil, âdeta onun dünyevî şartıdır. Kalplerde neyin gizli olduğunu ancak Allah bilir. Bir kimsenin iman ettiği, ya kendisinin söylemesiyle veya cemaatle namaz kılmak gibi mümin olduğunu gösteren belli ibadetleri yapmasıyla anlaşılır. O zaman bu kimse mümin olarak tanınır, müslüman muamelesi görür, müslüman bir kadınla evlenebilir. Kestiği hayvanın eti yenir, zekât ve öşür gibi dinî vergilerle yükümlü tutulur. Ölünce de cenaze namazı kılınır, müslüman mezarlığına defnedilir. Eğer bir kimse inancını diliyle ikrâr etmezse ona, müslümana özgü bu tür hükümler uygulanmaz.

Kanaatimize göre bazı âlimlerin şer'i imanı, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr şeklinde tarif edip, kalb ile tasdiki **aslî rükün**, dil ile ikrârı da **zaid rükün** kabul etmeleri uygun bir görüştür.

⁵⁵ Bkz. Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, s.84.

⁵⁶ Bkz. Temel Yeşilyurt, *Alevi- Bektâşi Düşüncesinde İman*, F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi-8 (2003), s.20.

⁵⁷ Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *el-Umde*, (*İslâm İnancının Ana Umdeleri*, Terc.Temel Yeşilyurt) Malatya, 2000, s.60.

Sonuç

İkrâr; kalpte bulunan iman, tasdik veya marifetin dünya hayatında bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesi, hareketlere yansıtılması ve gösterilmesidir. Diğer bir deyişle doğrulanan ve tasdik ifade eden kalpteki inancın dışı dil ile söylenmesi, lafızlarla açığa vurulmasıdır. Bu yönüyle imanda ikrâr kavramı önem arzeder. Âyet ve hadislerde ikrâr kavramı, kelime ve ıstılahi anlamda yani *kalbindeki imanı veya gerçeği dili ile söyleme, gerçekleri itiraf etme* manalarında geçmektedir. İslâm hukuku terimi olarak ikrâr; *bir kimsenin başkasına ait bir hakkın kendisinde bulunduğunu haber vermesi yahut itiraf etmesidir*. Hadis usulu ilminde ikrâr kavramı, kabul ve ikrâr etmek anlamında, *muhaddisin kendisine okunan hadisleri kabul etmesine* denir.

İslâm mezheplerinden Mu'tezile, Şia ve Hariciler, amellerin imanın tanımına sokulması konusunda birleşmişlerdir. Hariciler imanı, “farz kılınan bütün iyilikleri kalple, dille ve diğer organlarla yerine getirmek” veya “taatlerin bütünü” olarak tanımlarken; Mürcie, imanı “söz (ikrâr+tasdik) olarak veya “sadece kalbin fiili/marifet” ya da “hem dilin hem de kalbin eylemi” olarak tanımlar. Kelâm âlimlerine göre iman asıl tasdikten ibâret ise de, tasdik edilen şeyleri, dil ile ikrâr etmek, bunlar hakkında şehâdette bulunmak da gereklidir. İmanımı kalbinde gizleyen kimse Allah nezdinde mümin sayılırsa da; imanını dil ile veya davranış ve amelleriyle açığa vurmazsa, durumu insanlarca bilinemez ve onun müslüman olduğuna hükmedilemez. Kalpteki imanı dil ile ikrâr ederse, o kimsenin mü'min olduğuna hükmedilir ve namazda imam olmak, müslüman bir kadınla evlenmek, cenâze namazı kılmak gibi dünyaya ait hükümler kendisine uygulanır. İman, bireyin kendi kendisiyle bir iç tutarlılığa sahip olması ve aynı tutarlılığın aile ve toplum yaşantısında da sürdürülmesini ister.

İkrâr kavramı, kalbin tasdikinin, inancın açığa çıkma iletişimidir. Bu yüzden imanda ikrâr kavramı önem arzeder. Kelâm âlimleri de imân'da, “kalbin tasdikiyle beraber dilin ikrârının da bulunması gerektiğini” söylerler. İmanın asli rüknü kalbi tasdiktir. Dil ile ikrâr da imanın zaid rüknüdür. “Kavl-i Meşhur” diye şöhret bulmuş olan görüşe göre imanın biri *tasdik*, diğeri de *ikrâr* olmak üzere iki rüknü vardır. Bu rükünlerden biri eksik olursa iman gerçekleşmez. İslâmî bütün hükümleri kalben tasdik eden kimse mü'mindir. Dünya hükümlerinin icrası açısından zaruri olan rüknü ise; dil ile ikrâr etmektir. İkrâr, dini hükümlerin uygulanabilmesi için bir koşul olmaktadır. İmanın gövdesi, dil ile ikrâr, kalp ile inanmaktır. Ameller ise öze ilişkin bir rükün olarak düşünülmeyip, olgun insan olabilmenin bir koşulu olarak

düşünülebilir. İnanmanın kabulü *tasdik*, tasdik edilenin ifadesi *ikrâr*, tasdik edilenin pratik hale getirilmesi *ameldir*. Tasdikın merkezi *kalp*, ikrârın aracı *dil*, fiilî anlamda inanılan inanç esaslarının yerine getirilmesinin aracı *uzuvlardır*. İkrâr etmek kalp ile iman etmenin dünyaya âit şartlarındandır. Bu sebeple imanını diliyle ikrâr ettiği veya davranışlarına yansıttığı sürece herkesin İslam toplumunun tabii bir üyesi olarak görülmesi, can ve mal güvenliğine sahip olması, dünyevî-dinî hükümler, sosyal ve beşerî ilişkiler bakımından da müslümanın sahip olduğu bütün statü, hak ve sorumluluklara muhatap olması anlamındadır.

İman'da ikrâr kavramı önem arzeder. İman, kalp ile tasdik, dil ile ikrâr ve organlarla işlenen ameldir. Kanaatimize göre bazı âlimlerin şer'i imanı, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr şeklinde tarif edip, kalb ile tasdiki aslî rükün, dil ile ikrârı da zaid rükün kabul etmeleri uygun bir görüştür. Kelâm âlimlerinin imanın biri tasdik, diğeri de ikrâr olmak üzere iki rükünün olduğunu söylemeleri ve *bu rükünlerden biri eksik olursa iman gerçekleşmez* demeleri toplum hayatında insanın sosyal ilişkilerini düzene sokmasının hedeflendiği ve isabetli bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.